

סימן קנג - דיני בניין ביהכנ"ס

[וסימנך: קודש נגדיל. והכלל בסי' זה - מעלין בקודש ולא מורידים]

סעיף א: מותר לשנות ביהכנ"ס לביהמד"ש אבל לא להיפך (מגילה כז/א)¹.

מותר לשנות ביהכנ"ס לביהמד"ש [שקדושתו גדולה יותר (מ"ב א)]^{2,3}.

אבל לא לשנות ביהמד"ש לביהכנ"ס [מכיון שמעלין בקודש ולא מורידין (מ"ב ב), ואפ"י בדיעבד לא מהני (כה"ח ד)]⁴.

סעיף ב: מותר למכור דבר שיש בו קדושה, כדי לקנות דבר שיש בו קדושה גדולה יותר (מגילה כח/ב)⁵.

לדוגמא מותר למכור ביהכ"נ - ולקנות בדמיה תיבה לס"ת⁶, וכן מותר למכור תיבה - ולקנות בדמיה מטפחת לס"ת,

וכן בכולהו. ולקמן סדר מעלות הקדושה, וסימנך - ב"ת מ"נ ח"ס:

ב - ביהכנ"ס

ת - תיבה לס"ת [דהיינו ההיכל - שמניחים בו ס"ת, או הבימה - שמניחים עליו ס"ת לקרוא בו].

מ - מטפחת לס"ת

נ - נביאים וכתובים [קדושתם שווה (מ"ב ו'), וע"ע בכה"ח יד].

ח - חומש [שכתוב כל חומש של תורה לבדו, בגלילה ובתפירת גידין כעין ס"ת (מ"ב ה)]⁷.

ס - ספר תורה [אסור למכרו, כיון שא"א להעלות דמיו בקדושה (ט"ז א', וע"ע בהע"י 11)].

אבל להיפך - אסור להורידן מקדושתן [ולכן אף אם כבר מכרו ס"ת - אסור לקנות בדמיה חומשים, וכן בכולהו (מ"ב ג, ז)]⁸.

ואפילו קנו במקצת המעות דבר שקדושתו חמורה - אין לשנות את המעות שנותרו לקדושה קלה (גמ').

¹ מגילה כז/א - (אמר) רב פפי... מבי כנישתא לבי רבנן [ביהמד"ש] שרי, מבי רבנן לבי כנישתא אסיר, ורב פפא... מתני איפכא, אמר רב אחא כוותיה דרב פפי מסתברא, דא"ר ריב"ל ביהכנ"ס מותר לעשותו בית המדרש [משום שקדושתו גדולה יותר].

² (מ"ב א) מותר לשנות מביהכנ"ס לביהמד"ש [שהוא מקום מיוחד לתורה וקדושתו גדולה יותר] - ואפילו אין דרך להתפלל שם כלל.

ומ"מ אין לשנות מביהכנ"ס לביהמד"ש של יחיד בביתו [מכיון שאין לו קדושה כל כך (כבסי' קנא סע' ב)], (מאירי, הא"ר, ערוה"ש א, וכה"ח ב).

³ (ביה"ל מותר) וה"ה שמוותר למכור ביהכנ"ס כדי לעשות ממנו ביהמד"ש, ודוקא במקום דליכא למיחש לפשיעווא, כגון שביהמד"ש מזומן לפניו ואינו חסר אלא נתינת מעות. [וכן לקמן במ"ב (מג), וכן צריך לבאר גם את הביה"ל שבריש ס"י קנב, כמש"כ שם במ"ב 'דרשו' הע"י 5].

⁴ ואף ביהמד"ש שקדושתו גדולה - מ"מ רשאים ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר, לשנותו לדבר חול ולהשכירו לדירה (הרא"ש כלל ה' ס"י א, עפ"י רבא במגילה כז/ב, וביה"ל בסע' ב' ד"ה אבל, כדלקמן בסע' ז, ט ומ"ב ל).

⁵ מגילה כח/ב:

[דוגמאות למקרים שמעלים בקודש:] בני העיר שמכרו רחובה של עיר [שמתפללים בו בתעניות] - לוקחין בדמיו בית הכנסת, [מכרו] בית הכנסת - לוקחין תיבה*, [מכרו] תיבה - לוקחין מטפחות [לס"ת], [מכרו] מטפחות - יקחו ספרים**, [מכרו] ספרים - לוקחין תורה.

[דוגמאות למקרים שאין מורידים בקודש:] אבל אם מכרו תורה - לא יקחו ספרים, [מכרו] ספרים - לא יקחו מטפחות, [מכרו] מטפחות - לא יקחו תיבה, [מכרו] תיבה - לא יקחו בית הכנסת, [מכרו] בית הכנסת - לא יקחו את הרחוב, וכן במותריהן, [נפרשיי וכן במותריהן - מכרו ספרים ולקחו במקצת הדמים תורה, לא יקחו מן המותר דבר שקדושתו פחותה, (וכן כל כיוצא)]. [ברם להלכה רחובה של עיר - אין בה קדושה (כחכמים בדף כזא, ושו"ע ריש ס"י קנד)].

*תיבה: למהר"י בן חביב - זה ההיכל [ארון הקודש שעומד שם הס"ת כל השנה], ולת' רבינו יונה - זו התיבה שמעמידים עליה הס"ת כשקוראים בו.

**ספרים: לרמב"ם טור - זה חומשים, שכתוב כל חומש לבדו, ולרש"י ור"ן - זה נביאים וכתובים, וקדושת נביאים שווה לכתובים (מ"ב ו).

⁶ ואף לכתחילה מותר למכור דבר שבקדושה - כדי לקנות דבר שקדושתו גדולה יותר (מ"ב ג). וההיתר למכור ביהכנ"ס [כדי לעלות דמיו בקדושה] - פשוט דמירי שיש להם עוד ביהכנ"ס להתפלל, דאל"כ [אף שמכרו את ביהכנ"ס הישן] נכון יותר שיקנו ביהכנ"ס [אף שלא מעלה את הדמים בקדושה] כדי שיהיה להם במקום קבוע להתפלל [ביה"ל סע' ד ד"ה יש אוסרים, וביאור ע"ז והדר], ולמנ"א (ט) - אם זה לעלויו קדושה מותר למכור ביהכנ"ס, אפילו כשאין להם ביהכנ"ס אחר, [ובלבד שזה לצורך דבר נחוץ מאוד כמו שחסר להם ס"ת לקרוא בציבור (מ"ב ג, ביה"ל סע' ג)]. וע"ע מ"ב (יא) בהע"י 11.

⁷ א) קדושת חומשים [העשויים בגלילה] - גדולה מקדושת נביאים וכתובים, ואסור לקנות בדמי חומשים - נ"ך, ובדמי נ"ך - קונים חומשים,

ב) (חומשים שלנו [המודפסים] אפילו אם כל החמשה היו כרוכני יחד - גרע מחומש אחד העשוי כתיקון ס"ת [בגלילה ובתפירת גידין] (מ"ב ו).

⁸ ומה שאסור להורידן בקדושתן - מיירי שלא בז' טובי העיר ובהסכמת אנשי העיר, אך כל שנעשה במעמד ז' טובי העיר וכו' - יכולים להורידו מקדושתו, כדלעיל בהע"י 4, ולקמן בסע' ז, ט, ומ"ב ל).

(הרחבה לסעי' כא) דוגמאות לנפק"מ בין תשמישי מצוה, לתשמישי קדושה - ראה בהעי' 83.

סעיף כב: הרגיל בדבר מצוה [כגון גלילת ס"ת]⁸⁴, ואירעו אונס או עוני, ונתנו הקהל המצוה לאחר, ואח"כ הראשון העשיר, האם יכול לחזור למצוותו? (מרדכי בשם מהר"ם, וכן ברמ"א חו"מ סוף ס"י קמט)⁸⁵

הכלל הוא - דרק אם היה אונס או עני [ממש], יכול לחזור אח"כ למצוותו, ולכן:

אם בשעה שנתנו הקהל המצוה לשני, היתה יכולת לראשון [על אף אונסו ועוניו (מ"ב קיג)] לתת מה שהיה רגיל בכל שנה, ולא חפץ בה, ונתרצה עם הקהל ליתנה לאחר - איבד זכותו⁸⁶.

אבל אם כשנתנו לשני, לא היתה יכולת לראשון לתת מה שהיה נותן [מידי שנה], ועתה יש בידו ורוצה לחזור וליתן מה שהיה נותן תחילה - חוזר למצוותו^{87, 88}.

⁸³ דוגמאות לנפק"מ בין תשמישי מצוה, לתשמישי קדושה:

תשמישי קדושה [כמו ס"ת, תיבה]	תשמישי מצוה [כמו ביהכ"ס וציצית]	
אסור [ולכן אין לקנות מעילים שהשתמש בהם הדיוט לתשמיש קדושה (שו"ע כאן), מ"מ בדיעבד - מותר (חיי אדם ח"א, כלל לא, סעי' מז)]	מותר [א"י"כ שימש לדבר מגונה - אסור להשתמש בו לצורך מצוה]	א) דבר ששימש לצורך הדיוט האם מותר להשתמש בו לתשמישי מצוה/ קדושה (מ"ב ס"י קמז ס"יק יג, וס"י קנג ס"יק מח, ושו"ע סעי' כא ומ"ב קג)
נשארים בקדושתם [אולם לרמב"ם וטושי"ע - מותר לזט"ה במא"ה להפקיע קדושתם לחולין (ביה"ל ס"י קנד סעי' ג)]	מותר להשתמש בהם אף לחולין	ב) לאחר שנמכרו בהיתר, האם נשארו בקדושתן או שמוותר להשתמש בהם בחולין (מ"ב ס"י קנג ס"יק לז)
צריך לגונזן (ס"י קנד סעי' ג)	מותר לזורקם [וא"צ לגונזן (ס"י כא סעי' א') [אך לא ישתמש בהם לתשמיש גנאי (ביה"ל לעיל סעי' ט)]	ג) לאחר שעברה מצוותם ובלו האם צריך לגונזן
אסור לעשות מהם דבר של מצוה או תשמיש קדושה (רמ"א, מ"ב קח) [אבל אם קיבלו מעות - מותר לקנות בהם דבר מצוה (רמ"א, מ"ב קי)]		ד) האם מותר לעשות מאתנן זונה או מחיר כלב, דבר של מצוה או תשמיש קדושה?

⁸⁴ (מ"ב קיב) הרגיל בדבר מצוה - ר"ל שהחזיק בה ברשות הקהל, והרדב"ז כתב - אפי' לא הרשוהו בפירוש, אלא כל שהחזיק זמן רב ושתקו ולא מיחו, הוי חזקה.

⁸⁵ **מבואר במרדכי בשם מהר"ם** - אדם שהיה רגיל במצוה ואירעו אונס או עוני, הוא חוזר למצוותו (כדלקמן), **והביא לכך ב' ראיות:** **א) פרנס** שעבר מחמת אונס ומינו אחר תחתי - הראשון חוזר לעבודתו כשיעבור האונס (תוס' יומא י"א ד"ה הלכה), **ב)** ועוד דלא גרע מרוצח שגלה לעיר מקלט, שבמיתת כהן גדול חוזר לעירו ושררתו לר"מ (מכות י"א), **ואפי' לר' יהודה [שקמ"ל בנותיה]** - שאינו חוזר לשררתו, זה דוקא שם שעבר עבירה, אך כשלא עבר עבירה כמקרה כאן, חוזר לשררתו (וע"ע במצית השקל מט), ובמ"ב (קטו) בסוף העי' 87).

⁸⁶ (מ"ב קיד) ולא דוקא נתרצה בפירוש - אלא כל שהיתה יכולת בידו ליתן, ולא חפץ ליתן, איבד זכותו.

⁸⁷ (מ"ב קטו, וכה"ח מ) חוזר למצותו - ואין לשנותו אפילו מעם הארץ לת"ח, אם לא שיש טענה גמורה למערער (וכן במ"ב צב).

אך אם יש ראייה ברורה שכבר נתייאש מזה (הראשון) - איבד חזקתו (וכ"כ כה"ח קלה).

וה"ה **פרנס** שעבר מחמת אונס ומינו אחר תחתי - **דכשיעבור אונסו חוזר לפרנסותו**, ואין ליתן לשני שום חלק בפרנסות משום איבה דראשון, ומ"מ אין לנהוג בזיון בשני, ויתנו לו שום מינוי של כבוד בצרכי צבור.

ואם עבר משרותו מחמת עבירה שעשה אפילו בשוגג: [למג"א (מט)] - אינו חוזר לשרותו כדקמ"ל במכות י"ג א [כרי יהודה (מחציה"ש מט)], לענין רוצח שגלה לעיר מקלטו ושב, דאינו חוזר לשרותו שהיה לו מקודם. **אך הא"ד (נה) - הסתפק בזה דאפשר דדוקא ברוצח** [אין חוזר לשררתו, אך בשאר עבירות - חוזר (מ"י"ג מט)].

⁸⁸ הדין שהראשון חוזר למצוותו (ביה"ל סעי' כב):

- א) לשער משפט מיירי הכא שהשני לא הוסיף מעות על הראשון, או דמייירי שזיכו בפירוש לראשון, שאדם אחר לא יוכל להוסיף עליו, אך ברדב"ז לא מבואר כן, וצ"ע למעשה (ביה"ל ד"ה שהוא רגיל).
 - ב) ודין זה לאו דוקא לענין גלילה, אלא ה"ה באדם שיש לו חזקה שיתפללו בביתו וכן כל כיוצ"ב ונאנס, לא איבד חזקתו (ביה"ל ד"ה אבל).
 - ג) אפילו העשיר הראשון בתוך זמן שכירות השני - גם חוזר הראשון תכף למצוותו, [אלא שישלם לו לפי הזמן שנשאר עד סוף השנה], (ביה"ל ד"ה חוזר).
 - ד) **האם הרגיל במצוה - מורישה לבניו? (ביה"ל ד"ה חוזר, עפ"י הסבר עוז והדר, והעי' שנה שם)**
- ל"ב"י בשם המרדכי** - אף שהרגיל במצוה חוזר למצותו כני"ל, מ"מ אינו מורישה לבניו, אלא כל מי שיתן יותר לצדקה, הוא הזוכה.

סיכום המקרים שמותר למכור בית הכנסת:

- (א) כשביהכנ"ס קטן מלהכילם - לכו"ע מותר למוכרו כדי ליקח אחר (מ"ב יא).
- (ב) מותר למכור ביהכנ"ס דווקא בגוונא דליכא למיחש לפשיעותא - כגון שמזומן ביהכנ"ס ליקח ואינו חסר אלא נתינת מעות, אז מותר למכור ע"י ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר (מ"ב מג, וביה"ל ריש ס' קנג).
- (ג) **למג"א** (יז) מותר למכור ביהכנ"ס לדבר שקדושתו חמורה יותר, אף כשאין להם ביהכנ"ס אחר (מ"ב ג), **וביאר הביה"ל** (ובלבד: א) שזה לצורך דבר נחוץ מאוד כמו שחסר להם ס"ת לקרוא בציבור, (ב) וכן דוקא בגוונא שאין לחוש לפשיעותא בדבר קדושה השני שרוצה לקנות (עפ"י ביה"ל בריש הסימן, וביה"ל בסעי' ז ד"ה אסור, וביה"ל סעי' יג ד"ה לא)⁸⁹.
- (ד) **מותר למכור ביהכנ"ס** [ואפי' ס"ת] לפדיון שבויים, כשא"א להשיג מעות אחרות מהציבור, ואפי' כשאין להם ביהכנ"ס אחר, ואפי' בלא זט"ה במא"ה (מ"ב כד, פ).
- (ה) **ביהכנ"ס של כפרים** [כיון שנבנה רק על דעת אנשי הכפר] - מותר למוכרו ע"י ז' טובי העיר, או במעמד אנשים העיר, **אך** ביהכנ"ס של כרכים [כיון שנבנה על דעת כו"ע] - אין למוכרו, אא"כ תלאוהו בדעת היחיד, שהוא רשאי למוכרו (סעי' ז, ועיי"ש).
- (ו) ביהכנ"ס [אף של כרכים] שלא מתפללים בו - מותר למוכרו (מ"ב סס"ק לג), ועיי"ע בהעי' 30.
- (ז) מה שאין למכור ביהכנ"ס [של כרכים], הוא דוקא בעניין שלא יהיה אח"כ ביהכנ"ס, אך אם גם אחר המכירה ישאר ביהכנ"ס שרבים יתפללו בו - מותר למוכרו, דמאי נפק"מ אם הביהכנ"ס שייך לאלו או לאלו (מ"ב ל"ד).

סיכום המקרים שמותר לסתור ביהכנ"ס - ראה לעיל בס' קנג.

סיכום הטעמים למקלים בזמננו למכור ס"ת - לעיל בהעי' 11, 52.

סיכום מקרים שלא מעלים בקודש

אף שקי"ל שמעלים בקודש [ולא מורידים בקודש], מ"מ יש מקרים שאין רשאים אף לעלות בקודש, כדלקמן:

- (א) **ביהכנ"ס של כרכים** [כיון שבגאוהו על דעת כו"ע] - אין רשאים למוכרו [אף זט"ה במא"ה], אף אם ירצו להעלות אח"כ הדמים בקדושה (מ"ב לג, העי' 30).
- (ב) **ראובן שתים קרקע כדי שיבנו עליה ביהכנ"ס** [והוא מבני העיר] - אין הקהל רשאים לשנות ולבנות בית מדרש [בניגוד לרצונו], אף שקדושתו חמורה יותר (סעי' יד ומ"ב פג).
- (ג) **מהרמב"ם משמע** - דלכתחילה אין מוכרים ביהכנ"ס אפי' להעלות דמיו לקדושה חמורה (ב"י סעי' ו, יג, העי' 89).

ולכנה"ג (שו"ת ס"י כז), **ברכ"י** (יב) וכה"ח (קמט) - **הבן קם תחת אביו במצוות** [כיון שאביו החזיק במצווה זו כמה שנים, הבן נכנס במקום אביו, ועיי"ש].

ברם מהרמב"ם (הלי' מתנות עניים פ"ח הי"א) משמע - דלכתחילה אין מוכרים ביהכנ"ס אפי' להעלות דמיו לקדושה חמורה (ב"י סעי' ו, יג).

סיכום נושאי הסעיפים בסימן קנג - דיני בניין ביהכנ"ס

[נסמך: קודש נגדיל, והכלל בסי' זה - מעלין בקודש ולא מורידים]

מכירת דברים שבקדושה, ושימוש בהם או במעות לדבר אחר (סע' א-ד):

סעיף א: מותר לשנות ביהכנ"ס לביהמ"ד ש אך לא להיפך (מגילה כז/א).

סעיף ב: מותר למכור דבר קדושה, כדי לקנות דבר שיש בו קדושה גדולה יותר, וסימנך: בית מ"נ ח"ס, (מגילה כה/ב).

סעיף ג: ס"ת שנמצא בו טעות [ויש בו אות יתרה או חסרה] - דינו כחומשים [שמותר למוכרם (כה"ח טז)], (ריב"ש).

סעיף ד: האם מותר למכור דבר שבקדושה - כדי לקנות דבר שבקדושה כיוצא בו? (מגילה כז/א).

סעיף ה: גבו מעות לדבר שבקדושה [כגון לביהכ"נ, מטפחת, ס"ת] האם רשאים לשנות לצורך אחר?

סעיף ו: מוכרים אפי' ס"ת - להחזקת לומדי תורה, או להשיא יתומים (רא"ש עפ"י מגילה כז/א).

סעיף ז: (א') איזה בית כנסת רשאים למוכרו? (ב') דין ז' טובי העיר וכו', [הרשאים למכור את ביהכנ"ס] (מגילה כז/א),

(ג') כשמוכרים דבר - איזה דבר צריך הכרזה ומתי יש אונאה? (רמ"א).

סעיף ח: ביהכנ"ס - אינו קדוש עד שיתפללו בו (ירושלמי, רא"ש).

סעיף ט: ביהכנ"ס שנמכר - האם מותר להשתמש בו אף לדבר של גנאי? (שו"ע, ביה"ל), (מגילה כז/ב),

סעיף י: האם יחיד שמוכר דבר קדושה שלו - מותר לעשות בדמיו כל מה שירצה? (רא"ש, רמב"ם), (מגילה כז/א).

סעיף יא: מתי מותר להעביר ביהכנ"ס [או עציו ואבניו] לבעלות אחרת,

ומתי ביהכנ"ס יוצא מקדושתו ומותר להשתמש בו לדבר חול? (מגילה כז/ב).

סעיף יב: האם יכול למכור זכותו לאדם אחר? (מרדכי)

סעיף יג: גבו מעות לבניית ביהכנ"ס ונזדמנה להם מצווה אחרת - האם מותר להוציאן על מצווה אחרת? (רמב"ם, ב"ב ג).

סעיף יד: התורם קרקע לבנות ביהכנ"ס, ולא הסכימו העכו"ם - האם רשאים להשתמש בקרקע לדבר אחר? (מרדכי).

האם יכול לאסור חלקו בביהכנ"ס על אחרים (סע' טו-טז):

סעיף טו: אין אדם יכול לאסור חלקו מביהכנ"ס ולא מהספרים (ארחות חיים בשם הראב"ד וחכמי דורו).

סעיף טז: מי שהשאיל ביתו לביהכנ"ס - האם יכול לאסור על מי שיש לו מריבה עימו, שלא להיכנס לביהכנ"ס? (רי' גרשום)

אין משנן מפני דרכי שלום (סע' יז, כב), דברים שהביאם לביהכנ"ס - האם הם ברשותו או ברשות ההקדש (סע' יח-כ):

סעיף יז: מי שהיה בביתו ביהכנ"ס ימים רבים - אין הציבור רשאים לשנותו, ולעשותו בבית אחר [משום דרכי שלום], (מי קולון).

סעיף יח: כלי קודש של כסף שהביאם [בסתם] לביהכנ"ס בחגים - האם מותר להוציאם לחולין? (שו"ע, מג"א מג).

סעיף יט: אם נמצא אחר מותו [בין שטרותיו], כתב שהקדיש כלים, אף שאין עליו עדים ולא מסרו לקהל - הוי הקדש (מהרי"ק).

סעיף כ: ס"ת שהוחזק שהיה של אבותיו של ראובן - אין הציבור יכולים להחזיק בו (מהרי"ק).

סעיף כא: תשמיש של הדיוט - אין להשתמש בו לתשמיש קדושה (שו"ע), אך למצוה מותר (מ"ב קג).

(רמ"א) אסור לעשות מאתנן זונה או מחיר כלב, דבר של מצוה, כגון ביהכנ"ס או ס"ת (רי' ירוחם).

סעיף כב: הרגיל בדבר מצוה ואירעו אונס או עוני, ונתנו הקהל המצוה לאחר - האם הראשון יכול לחזור למצוותו? (מרדכי)